

Familiebedriftene

**Temahefte 2:
Generasjonsskifte
*Juridiske spørsmål***

av

Johan Giertsen

Førsteamanuensis dr. jur.

Institutt for privatrett, Universitetet i Bergen

1. utgave 1994
2. utgave 2002

Innhold	Side
1: Innledning.....	3
2: Eieren er død. Generasjonsskiftet er ikke planlagt.....	4
3: Hovedspørsmål ved planlegging av et generasjonsskifte.....	8
4: Kan den eldre generasjon fritt avgjøre hvordan generasjonsskiftet skal gjennomføres?	11
5: Arveavgift og skattespørsmål.....	14
6: Sikring av den eldre generasjons personlige økonomi.....	19
7: Utløsning av søsken.....	19
8: Finansiering av et generasjonsskifte.....	20
9: Valg av fremtidig selskapsform.....	21
10: Oppsummering.....	22

Kap. 1: Innledning

Familiebedriftene dominerer næringslivet i alle land som tillater privat eiendomsrett. Undersøkelser fra flere vestlige land viser at 80–95 prosent av bedriftene kan betegnes som "familiebedrifter". Dette begrepet har intet presist innhold, men typisk for slike bedrifter er bl.a. at de er eiet av en person eller av en familie, at en eller noen av eierne deltar i den daglige ledelsen, og at eierposisjonen minst en gang har vært overført fra foreldre til barn.

Familiebedriftene har ofte et mer langsiktig perspektiv på sin virksomhet enn bedrifter der for eksempel børsinvestorer krever resultater på kort sikt. Familiebedriftene har som regel en fleksibel organisasjon og rask beslutningsprosess, og det å eie og lede familiens bedrift skaper ofte en sterk motivasjon som man ikke alltid finner i andre bedrifter. Eiere av familiebedrifter ser i mange tilfeller på seg selv som forvaltere av verdier som både senere generasjoner og samfunnet skal dra nytte av. En overføring av eierposisjon fra eldre til yngre generasjon har derfor ikke bare betydning for eierfamilien; både ansatte, kunder og samfunnet har interesse av at generasjonsskifter kan gjennomføres uten at bedriftens levedyktighet svekkes.

En av de største utfordringene ved et generasjonsskifte er antagelig eierfamiliens evne til å samarbeide, slik at bedriften får en hensiktsmessig eiersammensetning og at familiefreden bevares. Et generasjonsskifte der foreldre og barn strides om juridiske spørsmål og møtes i rettssalen kan påføre både bedriften og familien ubotelig skade. Kunnskap om de sentrale juridiske spørsmålene som kan oppstå ved et generasjonsskifte er også viktig selv om eierfamilien samarbeider godt, fordi familien må planlegge og gjennomføre generasjonsskiftet innenfor de rammer som lovgivningen setter for handlefriheten.

I dette heftet brukes betegnelsen "senior" om den som overfører bedriften til yngre generasjon. Senior kan være eneeier, for eksempel ved et enkeltmannsforetak eller et enmannsaksjeselskap, eller kan ha en flertallsposisjon i selskapet. Hvis selskapet har flere eiere, for eksempel flere søsken som eier en like stor part, kan det bli like mange generasjonsskifter som eiere i bedriften. Betegnelsen "bedriften" vil bli brukt enten det for eksempel er tale om et

enkeltmannsforetak, et aksjeselskap eller et selskap der eierne har personlig ansvar for selskapsgjelden (typisk et "ansvarlig selskap"). Det vil i denne fremstillingen bare bli skilt mellom selskapsformene der dette er nødvendig. Eksemplene vil i hovedsak ta utgangspunkt i overføringer fra foreldre til felles barn.

I dette heftet blir det i kap. 2 redegjort for noen av reglene i arveloven og skifteloven som regulerer oppgjøret når eieren er død, uten å ha planlagt generasjonsskiftet ved avtale eller testament. I kap. 3 gis en oversikt over noen viktige spørsmål som senior bør ta stilling til når overgangen til den yngre generasjon skal planlegges. Hvis senior vil planlegge generasjonsskiftet ved avtale eller testament, kan det få betydning om hun eller han står fritt til å avgjøre hvordan overgangen skal fastsettes, eller om hensynet til for eksempel barna, eventuelle medeiere eller kreditorer begrenser handlefriheten. Nærmere om dette i kap. 4. Arveavgift og skattespørsmål står sentralt når generasjonsskifter skal planlegges, se kap. 5. Noen spørsmål som kan reise seg i tilknytning til sikring av den eldre generasjons personlige økonomi etter generasjonsskiftet, eventuell utløsning av søsken, finansiering av generasjonsskiftet og valg av selskapsform i fremtiden behandles i kap. 6 – 9.

I et temahefte som dette kan det bare gis en oversikt over noen få av de mange juridiske problemene som kan reise seg ved et generasjonsskifte. Dersom noen av heftets lesere skulle ønske ytterligere informasjon om juridiske spørsmål, bør bedriftens advokat kontaktes.

Kap. 2: Eieren er død. Generasjonsskiftet er ikke planlagt

Før det redegjøres for spørsmålene som kan oppstå når et generasjonsskifte skal planlegges, vil det bli gitt en oversikt over arvelovens og skiftelovens regler i de tilfellene bedriftens eier er død, uten at generasjonsskiftet er planlagt.

Uskifte

Hvis senior etterlater seg en gjenlevende ektefelle, og ektefellene hadde felleseie, kan gjenlevende velge om hun eller han vil overta boet, bl.a. bedriften, i såkalt uskifte. Uskifte innebærer i hovedsak at gjenlevende ektefelle får en eiers rådighet over boet. Hvis førsteavdøde drev et enkeltmannsforetak, får gjenlevende således rett til å disponere over bedriften, så som inngåelse av avtaler med leverandører og kunder, satsing på nye markeder, beslutninger om

investeringer og om anvendelse av årsresultatet, fusjonere med andre bedrifter eller nedlegge virksomheten. Hvis virksomheten er organisert som et aksjeselskap, får gjenlevende de samme rettigheter som førsteavdøde hadde til bl.a. å delta på selskapets generalforsamling og til å motta aksjeutbytte. Et uskifte medfører således normalt at gjenlevende ektefelle får rett til å foreta alle disposisjoner som førsteavdøde hadde rett til å utføre.

En viktig virkning av uskifte er også at gjenlevende ektefelle blir personlig ansvarlig for førsteavdødes gjeld. Denne gjeldsovertakelsen er ugjenkallelig. Gjeldsovertakelse knyttet til næringsvirksomhet vil forekomme når avdøde drev en virksomhet med personlig ansvar for gjelden, for eksempel et enkeltmannsforetak, eller var medeier i et ansvarlig selskap. Hvis gjenlevende overtar i uskifte, vil hun eller han i disse tilfellene også bli personlig ansvarlig for gjeld som i fremtiden oppstår som en følge av driften.

Gjenlevende ektefelle kan i alminnelighet ikke sitte i uskifte med særeie. Boet må dermed skiftes. Gjenlevende kan imidlertid få en rett til å sitte i uskifte med førsteavdødes særeie hvis dette er fastsatt i ektepakt eller hvis arvingene samtykker.

Overtakelse av bedriften og øvrige eiendeler i uskifte kan være hensiktsmessig hvis barna ikke er kvalifisert til å overta som eiere av bedriften når førsteavdøde går bort, eller hvis barna ikke ønsker å overta som eiere. Uskifte kan også være aktuelt i en "mann- og konebedrift", der ektefellene eier og drev bedriften i fellesskap.

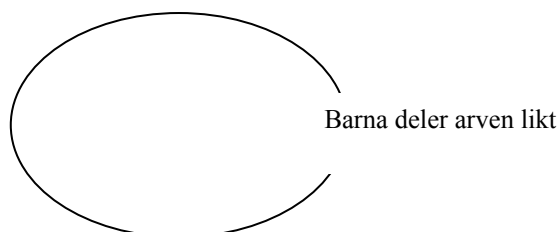
Skifte med barn

Hvis gjenlevende ikke velger å sitte i uskifte, for eksempel fordi barna er kvalifisert til å overta som eier av bedriften eller fordi førsteavdøde drev et enkeltmannsforetak med en så høy gjeld at gjenlevende ikke vil påta seg risikoen med å drive videre, må gjenlevende skifte med førsteavdødes arvinger. Disse arvingene er i de fleste tilfelle ektefellenes felles barn.

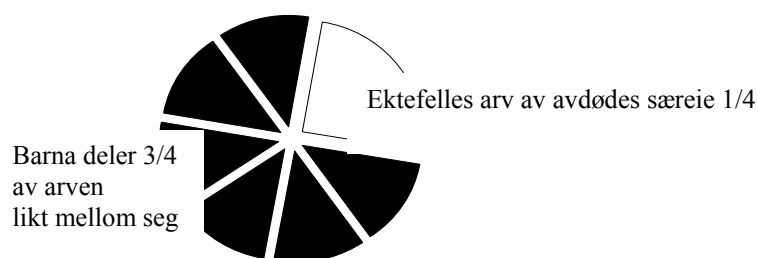
Hvis boet skal skiftes, og avdøde ikke etterlot seg en ektefelle, skal barna dele nettoformuen, med lik part på hver. Hvis avdøde etterlot seg ektefelle, og ekteparet hadde særeie, arver gjenlevende $\frac{1}{4}$ av verdien av førsteavdødes særeie. Barna arver de resterende $\frac{3}{4}$, med lik part på hver. Hvis ekteparet hadde felleseie, har gjenlevende normalt krav på halvparten av ektefellenes samlede nettoformue ved dødsfallet. Den andre halvparten deles mellom gjenlevende og barna etter de samme

brøker som er nevnt over, dvs. med $\frac{3}{4}$ på barna og $\frac{1}{4}$ til gjenlevende. Gjenlevende vil dermed normalt sitte igjen med $\frac{5}{8}$ av ektefellens samlede netto formue, barna vil dele $\frac{3}{8}$.

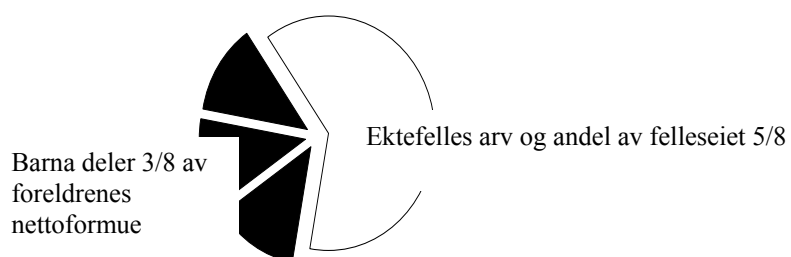
1. Avdøde etterlater ikke ektefelle, men barn

2. Avdøde etterlater ektefelle, - ekteparet hadde særøie

3. Avdøde etterlater ektefelle, - ekteparet hadde felleseie

Eksempler

Avdøde var for eksempel eier av samtlige aksjer i familieselskapet. Aksjenes samlede verdi ved dødsfallet var 12 mill. kroner. I tillegg eide avdøde sammen med sin ektefelle bolig og andre eiendeler til en netto verdi av 4 mill. kroner.

Formuen var således i alt 16 mill. kroner. Ekteparet hadde felleseie, og de hadde 2 barn. Dersom barna skal skifte med gjenlevende ektefelle, skal gjenlevende sitte igjen med 5/8 av nettoboet, i alt 10 mill. kroner. Barna deler de øvrige 6 mill. likt, med 3. mill. på hver. Hvis et av barna i dette tilfellet skal overta som eier av aksjene i familieselskapet, vil hun eller han få et finansieringsbehov på 9 mill. kroner. Dette fremkommer ved at arvelodden på 3 mill. kroner trekkes fra aksjenes verdi på 12 mill.

Hvis ekteparet i eksemplet over hadde fastsatt ved ektepakt at aksjene og de øvrige eiendelene var førsteavdødes særeie, vil gjenlevende arve $\frac{1}{4}$ av den samlede nettoformuen på 16 mill kroner, i alt 4 mill. Barna deler de øvrige 12 mill. likt, med 6 mill. på hver. Hvis et av barna skal overta som eier av aksjene i familieselskapet, vil hun eller han få et finansieringsbehov på 6 mill. kroner.

Hvis avdøde ikke etterlot seg ektefelle, skal barna dele nettoformuen på 16 mill. kroner, med 8 mill. på hver. Hvis et av dem overtar aksjene, blir finansieringsbehovet 4 mill.

Disse eksemplene viser at finansieringsbehovene ved et generasjonsskifte bl.a. vil variere med om ektefellen hadde særeie eller felleseie. Det kan derfor være hensiktsmessig å planlegge generasjonsskiftet slik at finansieringsproblemerne ikke blir altfor tyngende. Se nærmer kap. 7 og 8 nedenfor om utløsning av medarvinger og om finansiering av generasjonsskiftet.

Avtale om arveoppjøret

Gjenlevende ektefelle og barna kan inngå en avtale om gjennomføring av arveoppjøret. En slik avtale kan for eksempel innebære at boets verdier skal fordeles på en annen måte enn etter reglene som er angitt over. Familien kan for eksempel bli enige om at den av barna som skal overta bedriften, aksjene i eksemplene foran, skal motta en større del av foreldrenes nettoformue enn de andre barna. Finansieringsbehovet ved overtakelsen blir dermed mindre enn hva som er tilfellet hvis arvelovens alminnelige regler om oppjøret blir fulgt.

Retten til å kreve salg

Enhver som er part på et dødsboskifte, for eksempel gjenlevende ektefelle og hvert av barna, har i alminnelighet rett til å kreve salg av boets eiendeler, bl.a. bedriften eller aksjene i familieselskapet. De kan også kreve sin arveandel utbetalt i

penger. Hvis partene ikke inngår en avtale om hvem av dem som skal eie familiebedriften i fremtiden, kan salg bli aktuelt.

Kap. 3: Hovedspørsmål ved planlegging av et generasjonsskifte

Virkningene som et ikke planlagt generasjonsskifte kan få, bl.a. usikkerhet om bedriftens fremtid hvis familien etter dødsfallet ikke blir enige om hvem skal bli eier og et mulig finansieringsproblem for den som eventuelt skal overta, gjør det nødvendig å planlegge overføringen.

Slik planlegging tar ofte lang tid. Dette arbeidet bør derfor innledes lenge før eierskiftet skal skje. Erfaring viser også at det ofte er en fordel at hele familien medvirker i planleggingen. Hvis for eksempel de av barna som ikke skal overta som eiere holdes utenfor når eierskiftet skal planlegges, vil risikoen for tvister ofte øke.

Et mønster for generasjonsskifter finnes ikke

Forholdene varierer fra familie til familie og fra bedrift til bedrift. Det er derfor ikke mulig å angi et mønster for hvordan generasjonsskifte skal foretas. Enkelte familier har gjennom flere generasjoner kommet frem til en felles forståelse for hvordan generasjonsskiftene bør gjennomføres. En slik forståelse kan være at eierposisjonen skal konsentreres på en hånd, at eldste barn først får tilbudet om å overta så fremt barnet etter foreldrenes mening er kvalifisert, at overtakeren skal forberedes på å bli eier gjennom et visst karrieremønster i og utenfor familiebedriften, og at overtakelsesprisen skal være lavere en bedriftens markedsverdi for å unngå at overtakeren skal få store finansieringsproblemer. Et slikt opplegg svarer i noen grad til odelslovens system for generasjonsskifter i landbruket.

Målet for generasjonsskiftet

Når planleggingen innledes, bør eierfamilien definere sine mål for generasjonsskiftet. Eksempler på slike mål er:

- a) Bedriften skal få en hensiktsmessig eiersammensetning;
- b) Eierskiftet skal i minst mulig grad føre til at bedriften tappes for kapital;
- c) Skatte- og avgiftsbelastningen pga. eierskiftet skal begrenses;
- d) Familiefreden skal bevares.

Det kan bli vanskelig å oppnå alle disse målene. Hvis størsteparten av familieformuen er investert i bedriften, kan overtakelsen måtte bli finansiert ved å tappe bedriften for kapital. Det kan her oppstå en konflikt mellom den som skal overta som eier og de øvrige barna. Overtakeren ønsker ofte en lav overtakelsespris, for ikke å tappe bedriften for kapital. De øvrige ønsker ofte at generasjonsskiftet foretas med verdimessig likhet, noe som kan innebære at overtakeren må utløse sine søsken til en pris som bygger på bedriftens markedsverdi. Finansiering av utløsningen kan dermed medføre at familiebedriften tappes for kapital. Denne konflikten kan sette familiefreden i fare. Hvis familien i planleggingsfasen for eksempel er blitt enige om at bedriftens levedyktighet er viktigere enn at foreldrenes formue deles likt mellom barna, kan risikoen for ufred i familien bli mindre enn om en slik enighet ikke er oppnådd.

Hvem skal bli eier?

Hovedspørsmålet når et generasjonsskifte skal planlegges er som oftest hvem som skal overta som eier. Vurderingen av om et eller flere av barna er skikket til å bli eier av familiebedriften, og eventuelt valget mellom flere barn som er skikket og som ønsker å overta, kan naturlig nok være vanskelig. Bedriftens styre kan her være en viktig rådgiver. I Tyskland har det vært fremhevet at familiebedrifter bør opprette et rådgivende organ med medlemmer utenfor familien, som bl.a. skal gi råd om hvem som skal overta som eier ved generasjonsskifter.

I familiebedrifter er det ganske vanskelig at eieren eller eierne også deltar i den daglige ledelsen. Når den eldre generasjon vurderer hvem som bør bli eier(e), er det også ofte naturlig å vurdere om posisjonene som eier og daglig leder skal samles på en hånd. En mulighet er å overføre eierposisjonene til et eller flere av barna, samtidig som det ansettes en daglig leder som ikke kommer fra familien.

Skal et eller flere barn bli eiere?

Den eldre generasjon må også avgjøre om bedriften skal overføres til et eller flere barn. Erfaring viser at det ofte kan være større muligheter til å bevare bedriftens levedyktighet hvis eierposisjonen konsentreres, for eksempel hvis bedriften overføres til bare et av barna, eventuelt at et av barna får en dominerende eierandel. Flere søsken som eiere kan i noen tilfelle føre til samarbeidsproblemer, med risiko for ufred i familien og oppsplitting av bedriften. Denne risikoen øker ofte hvis flere barn skal være eiere med lik part. Mange eierfamilier synes å undervurdere de personlige vanskelighetene som kan

følge i kjølvannet av at flere familiemedlemmer skal eie, og eventuelt også arbeide i bedriften.

Forholdet mellom familiegrenene

Dersom bedriften skal få flere eiere som alle er beslektet, kan det være hensiktsmessig å regulere forholdet mellom familiegrenene. Et eksempel er at medlemmene av en familiegren skal ha forkjøpsrett hvis et medlem i en annen familiegren vil selge sin part ut av familien. For å unngå tvil i ettertid om innholdet av en slik avtale, bør den inngås skriftlig.

Tidspunkt for generasjonsskiftet

Et generasjonsskifte kan foretas når senior lever. Overføring av bedriften vil her skje ved en avtale. Alternativt kan generasjonsskiftet skje etter seniors død. Overføringen av bedriften skjer i å fall som arv, ofte ved testament.

Valg av tidspunkt for generasjonsskiftet har erfaringsmessig betydning for om overgangen til den yngre generasjon kan skje uten at bedriftens levedyktighet svekkes. En unødig lang utsettelse av dette tidspunktet kan føre til at seniors evner til å utøve eierposisjonen reduseres pga. sykdom eller annen svekkelse. En utsettelse kan også føre til at familien ikke får tilstrekkelig tid til å planlegge overgangen, for eksempel hvis senior plutselig blir alvorlig syk.

Flere forhold er av betydning når tidspunktet skal fastsettes. Alder, utdanning og forretningsmessig erfaring hos det eller de av barna som skal overta kan ha betydning. På den annen side kan seniors helse eller andre personlige forhold være av betydning for når hun eller han ønsker å fratru.

Hensynet til bedriftens levedyktighet kan tilsi at eierskiftet bør skje når senior lever. Partene kan dermed samarbeide i overgangsfasen, for eksempel ved at den eldre generasjon bistår den yngre i den første tiden etter eierskiftet. Finansieringen av generasjonsskiftet kan også bli mindre komplisert når eierskiftet skjer når senior lever. Dødsfallet kan komme uventet. Et plutselig finansieringsbehov kan dermed oppstå, noe som kan være vanskeligere å innfri enn om finansieringsløsningene har vært planlagt i lengre tid.

Mulighetene for å bevare familiefreden kan også være størst ved et eierskifte i levende live. Seniors tilstedeværelse kan i noen tilfelle gjøre det lettere å oppnå et kompromiss som hele familien kan slutte seg til. Alternativet kan i verste fall være en opprivende familiestrid ved oppgjøret av seniors dødsbo.

Kap. 4: Kan den eldre generasjon fritt avgjøre hvordan generasjonsskiftet skal gjennomføres?

Når senior skal planlegge generasjonsskiftet, kan det få betydning om hun eller han står fritt til å avgjøre hvordan overgangen skal fastsettes, eller om hensynet til barna eller andre begrenser handlefriheten. Begrensningene i handlefriheten varierer ettersom overføringen skjer når senior lever, eller om den skjer etter seniors død.

Forholdet til barna Overføring ved avtale

Hvis familiebedriften overføres til den yngre generasjon ved en avtale når senior lever, er hovedregelen at senior kan disponere fritt over sin formue, også bedriften. Bedriften og/eller andre eiendeler kan for eksempel gis vederlagsfritt til et barn, uten at de andre barna får tilsvarende verdier. Mottakeren må i så fall betale arveavgift, se nærmere kap. 5, men avtalen med senior kan utformes slik at mottakeren ikke skal betale noe til den eldre generasjonen for å bli eier av familiebedriften.

Det er en utbredt misforståelse at man i levende live har juridisk plikt til å stille barne verdimeessig likt når man fordeler sin formue. Familiefreden kan nok i noen tilfelle bli forstyrret hvis senior gir hele sin formue til et av barna, men juridisk er en slik gave lovlig. Lovgivningen stiller således få begrensninger når det gjelder å komme frem til en hensiktsmessig gjennomføring av et generasjonsskifte når senior lever.

Senior står også normalt fritt til å bestemme om en overføring av bedriften eller andre eiendeler som skjer vederlagsfritt, eller til en lavere pris enn markedsprisen, skal føre til en reduksjon av mottakerens arv etter seniors død. En slik reduksjon betegnes som "avkorting" i arv. Hvis senior bruker begrepet "arveforskudd" når hun eller han overfører verdier, vil dette normalt bli oppfattet som om senior har ment at det skal skje en avkorting i arv.

Et eksempel kan vise hvordan avkorting i arv virker. Senior eier aksjene i familieselskapet som har en markedsverdi på 3 mill. kroner. Aksjene selges til et av barna for 1 mill. kroner. Senior kan her bestemme at barnet må tåle en avkorting i arv som svarer til nettoverdien barnet tilføres, i dette eksemplet 2 mill. kroner. Hvis senior har to barn, og etterlater seg en formue på 4 mill. kroner ved sin død, innebærer avkorting at barnet som kjøpte aksjene arver 1 mill. kroner ved dødsfallet, det andre barnet arver 3 mill. kroner. Avkorting innebærer her at

barna stilles verdimeslig likt, når det tas hensyn til overføringer i levende live og ved død.

Hvis bedriften, aksjene mv. inngår i et uskiftet bo, er retten til å overføre eiendelene begrenset. Gjenlevende ektefelle kan bl.a. ikke uten samtykke fra arvingene gi bort fast eiendom, for eksempel en forretningseiendom. Et slikt samtykke kan gis muntlig eller skriftlig, men for å unngå tvil i ettertid er et skriftlig samtykke å foretrekke. Andre eiendeler enn fast eiendom, for eksempel aksjer, kan ikke gis bort uten samtykke fra arvingene hvis verdien av gaven står i et misforhold til uskifteboets netto formue. Et slikt misforhold kan lett foreligge hvis verdien av eiendelene som gis bort overstiger 20 prosent av uskifteboets netto formue. Disse begrensningene gjelder enten mottakeren er arving eller ikke. Når gjenlevende sitter i uskiftet bo, er således retten til helt eller delvis vederlagsfrie overføringer av bedriften, aksjer eller andre eiendeler begrenset. Gjenlevende ektefelle kan imidlertid fritt selge til markedspris, også når kjøperen er arving.

Forholdet til barna **Overføring ved testament**

Hvis generasjonsskiftet skjer når senior lever, er det som nevnt få begrensninger på seniors rett til å fastsette hvordan overgangen skal skje. Hvis overgangen skjer etter seniors død, er situasjonen en annen. Retten til å overføre sin formue ved testament er begrenset.

Livsarvingene, som er barn og andre i rett nedstigende linje, har ved arv en rett til en viss del av avdødes formue, såkalt pliktdel. Pliktdelen er som utgangspunkt på 2/3 av avdødes netto formue ved dødsfallet. Senior kan dermed bare disponere fritt over 1/3 ved testament. Hvis verdien av for eksempel aksjene i familieselskapet utgjør det alt vesentligste av seniors samlede netto formue ved dødsfallet, kan senior således normalt ikke disponere over alle aksjene ved testament, med mindre samtlige livsarvinger samtykker.

Pliktdelen til egne barn er begrenset til 1 mill. kroner for hvert barn. Hvis verdien av bedriften eller andre eiendeler er betydelig, kan det være aktuelt å bruke denne beløpsgrensen. Senior har for eksempel tre barn, eier aksjer til en verdi av 5 mill. kroner, og har andre eiendeler til en verdi av 2 mill. kroner. Senior kan i dette tilfellet testamentere aksjene til et av barna, og kan testamentere de to andre barna 1 mill. kroner hver.

Hvis senior foretrekker å overføre bedriften ved testament, gir en særregel i arveloven rett til å overføre hele bedriften (herunder også bl.a. aksjer) til en eller flere av livsarvingene, mot at mottakeren utløser de øvrige livsarvingene med penger. Utløsningen skal fastsettes slik at alle livsarvingene får sin pliktdel. Et slikt testament må, for å være gyldig, enten godkjennes av Justisdepartementet, eller alle livsarvingene må samtykke. Det kan for eksempel være hensiktsmessig å skrive et testament som nevnt for å regulere de ofte uoversiktige virkningene av at senior skulle dø plutselig.

Forhold til medeierne

Hvis bedriften har flere eiere, og en av dem står i ferd med å foreta et generasjonsskifte, kan det oppstå spørsmål om de øvrige eierne kan hindre overføringen til neste generasjon. Bakgrunnen er at adgangen til å overføre posisjonen som eier ofte er begrenset, enten eiendomsretten overføres til den yngre generasjonen eller til andre. Et eksempel er at eierskiftet krever samtykke fra medeierne, eller at disse kan utøve forkjøpsrett.

Når et generasjonsskifte er aktuelt, og en av medeierne bruker sin forkjøpsrett eller nekter å gi samtykke, kan resultatet bli at generasjonsvekslingen ikke kan gjennomføres som forutsatt. Denne situasjonen kan for eksempel oppstå hvis medeierne ikke har tillit til overtakerens evner til å samarbeide, eller de har liten tro på overtakerens forretningstalent.

Slike forhold bør reguleres i en avtale mellom eierne. Det forekommer for eksempel hyppige avtaler om at forkjøpsrett ikke kan utøves ved overføringer til ektefelle eller barn. Avtalen bør her som ellers inngås skriftlig.

Forholdet til kreditorene

Et generasjonsskifte i en personlig eiet virksomhet, for eksempel en overføring av et enkeltmannsforetak eller en andel i et ansvarlig selskap, innebærer i alminnelighet at overtakeren skal overta seniors forretningsgjeld. En slik gjeldsovertakelse krever som regel samtykke fra kreditor.

Ved lån til særlig mindre aksjeselskaper kan kreditten være gitt på betingelse av at senior som ene- eller hovedaksjonær stiller en personlig garanti. I slike tilfelle vil generasjonsskiftet ofte innebære at den yngre generasjon må overta garantiansvaret. Hvis den eldre generasjon skal fritas for garantiansvaret, må garantikreditor også her samtykke i at ansvaret overføres til den yngre generasjonen.

Kap. 5: Arveavgift og skattespørsmål

Arveavgift av arv og gaver

Det skal svares arveavgift av all arv. Det skal også svares arveavgift av gaver til potensielle arvinger, bl.a. gaver fra foreldre til barn. De samme reglene gjelder også for samboere med felles barn. Plikten til å svare arveavgift hviler på hver enkelt arving og gavemottaker. Gjenlevende ektefelle er derimot fritatt fra å svare arveavgift, for eksempel når hun eller han overtar aksjer eller andre eiendeler i uskiftet bo.

En arveavgiftspliktig gave er en disposisjon der verdien av eiendelene som overføres overstiger vederlaget fra mottakeren. Et eksempel er en overføring av aksjer til lavere pris enn aksjenes markedsverdi.

Avgiftssatsene

For gaver, arveforskudd og arv til barn er satsene:

0 – 200 000 kr:	Fribeløp
200 000 – 500 000 kr:	8 %
Over 500 000 kr:	20 %

Disse satsene gjelder også for gaver, arveforskudd og arv fra barn til foreldre.

Statens satser for gaver, arveforskudd og arv til andre slektninger, for eksempel til søsken, nevøer, nieser mv. er noe høyere:

0 – 200 000 kr:	Fribeløp
200 000 – 500 000 kr:	10 %
Over 500 000 kr:	30 %

Eksemplene i det følgende vil ta utgangspunkt i overføringer fra foreldre til barn, slik at de laveste satsene gjelder.

Grunnlaget for arveavgiften er nettoverdiene hvert enkelt barn mottar. Hvis avdøde hadde to barn, og dødsboets netto formue er 2 mill. kroner, skal hvert barn svare arveavgift av sin arv på 1 mill. kroner. Hvis senior selger aksjer til et av barna til en pris av 1 mill. kroner, og aksjenes verdi er 2 mill., skal barnet som gavemottaker svare arveavgift av 1 mill. kroner.

Jo flere barn som er gavemottakere eller arvinger, jo flere fribeløp kan utnyttes, og jo mindre tyngende blir progresjonen. Det har videre betydning om giveren eller avdøde var gift, og i

så fall, om ektefellene hadde felleseie eller særeie. Hvis ektefellene hadde særeie, anses gaven eller arven bare å komme fra giveren eller avdøde. Hvis ektefellene derimot hadde felleseie, anses gaven eller arven å ha kommet fra begge ektefellene, med en halvpart på hver. Dette kan belyses ved følgende eksempler:

Eksempler

1. Giveren eller avdøde var ugift, eller gift, men har særeie:

Aksjenes verdi:	8 000 000
Et barn	
Arveavgift:	1 544 000

Hvis et barn mottar aksjer som gave eller arv og verdien er 8 mill. kroner, blir arveavgiften 1 544 000 når giveren eller avdøde var ugift. Det samme gjelder hvis giveren eller avdøde var gift, men hadde aksjene som sitt særeie.

Tallet bygger på følgende utregning i kroner:

0 – 200 000	Fribeløp	
200 000 – 500 000	8% (300 000 x 0,08) =	24 000
500 000 –	20% (7 500 000 x 0,20)=	1 500 000
SUM		1 544 000

2. Giveren eller avdøde er gift og har felleseie:

Aksjenes verdi:	8 000 000
Et barn	
Arveavgift:	1 448 000

Hvis giveren eller avdøde var gift og hadde felleseie, anses gaven eller arven å ha kommet fra begge ektefellene. Barnet anses dermed for å ha mottatt 4 mill. kroner fra hver av foreldrene. Dermed kan to fribeløp utnyttes, og progresjonen blir lempeligere. Arveavgiften for barnet blir 724 000 kroner for overføringen fra hver av foreldrene. Dermed kan to fribeløp utnyttes, og progresjonen blir lempeligere. Arveavgiften for barnet blir 724 000 kroner for overføringen fra hver av foreldrene. Barnets samlede arveavgift blir det dobbelte, 1 448 000 kroner.

Giveren eller avdøde er gift og har felleseie:

Aksjenes verdi:	8 000 000
Fire barn	
Arveavgift:	576 000

Hvis ektefeller med felleseie og fire barn etterlater seg en arv på 8 mill. kroner, anses hver ektefelle for å ha overført 4 mill. kroner. Dette beløpet deles på fire barn. Dermed anses hvert barn for å ha arvet 1 mill. kroner fra hver av sine foreldre. Virkningen av at flere fribeløp kan utnyttes, samt at progresjonen blir enda mindre tyngende, blir at barnas arveavgift synker til 124 000 kroner for hvert barn, samlet 496 000 kroner.

Disse eksemplene viser at jo flere barn som er gavemottakere eller arvinger, jo mindre blir den samlede arveavgiften ved generasjonsskiftet. Eksemplene viser også at felleseie er arveavgiftsmessig gunstigere enn særeie.

Sammenhengen mellom arveavgift og inntektsskatt

Det er en sammenheng mellom verdien som arveavgiftsmyndighetene setter på de avgiftspliktige midlene, "arveavgiftsgrunnlaget", og størrelsen på den fremtidige inntektsskatten for gavemottakeren eller arvingen. Bakgrunnen er at arveavgiftsgrunnlaget svarer til gavemottakerens eller arvingens skattemessige kostpris. Dette får betydning for bl.a. avskrivningsgrunnlaget og for gevinstberegningen ved et eventuelt senere salg av vedkommende eierandel. Dette kan belyses ved eksempler:

Hvis et barn arver en forretningseiendom som ved dødsfallet var nedskrevet til 1 mill. kroner, og arveavgiftsmyndighetene fastsetter eiendommens verdi til 2 mill. kroner, legges den høyere verdien til grunn for barnets avskrivninger. Jo høyere verdi arveavgiftsmyndighetene fastsetter, jo høyere blir avskrivningene. Høyere avskrivninger medfører lavere skattemessige overskudd, og dermed mindre inntektsskatt i fremtiden.

Arveavgiftsgrunnlaget er som nevnt også utgangspunktet for gevinstberegningen ved et senere salg. Hvis barnet i eksemplet over selger eiendommen straks etter dødsfallet for 2 mill. kroner, er den skattepliktige gevinsten null. Dersom arveavgiftsmyndighetene hadde fastsatt en lavere verdi for eiendommen, ville salget ha utløst en skattepliktig gevinst for barnet. Hvis avdøde derimot hadde solgt eiendommen umiddelbart før dødsfallet for 2 mill. kroner, ville avdøde fått en

skattepliktig gevinst på 1 mill. kroner. Dette fremkommer ved at man fra salgsprisen på 2 mill. kroner trekker den nedskrevne verdien på 1 mill. kroner. Slike gevinster beskattes nå med en flat sats på 28 prosent.

Arveavgiftsgrunnlaget som utgangspunkt for gavemottakerens eller arvingens kostpris gjelder også for aksjer. Dette får særlig betydning for gevinstberegningen ved et senere salg av aksjene. Hvis et barn arver aksjer som arveavgiftsmyndighetene har verdsatt til 1 mill. kroner, og barnet senere selger aksjene for 2 mill. kroner, blir den skattepliktige gevinsten 1 mill. kroner. Hvis arveavgiftsmyndighetene hadde verdsatt aksjene til 2 mill. kroner, ville den skattepliktige gevinsten ha blitt null. Også her ser vi at jo høyere verdi arveavgiftsmyndighetene setter på avgiftspliktige midler, jo lavere blir den fremtidige inntektsskatten etter et salg.

Det forekommer at gavemottakere og arvinger søker å påvirke arveavgiftsmyndighetenes verdsettelse. En følge av sammenhengen mellom inntektsskatten og arveavgiften er at man ofte må vurdere om man vil betale en høy arveavgift, med sikte på lavere inntektsskatt i fremtiden, eller om man i stedet foretrekker en lavere arveavgift, med utsikt til høyere inntektsskatt. Det er ikke mulig å gi et generelt svar på hva som her er hensiktsmessig. Dette beror bl.a. på om salg av eiendeler som er mottatt ved gave eller arv er aktuelt i nær fremtid. Hvis et salg ikke er nært forestående, kan fordelene ved en lavere skattepliktig gevinst bli fjern og usikker.

Verdien av arveavgiftspliktige midler Enkeltmannsforetak

Verdien som arveavgiftsmyndighetene fastsetter på en avgiftspliktig gave eller arv ("arveavgiftsgrunnlaget") er, som det fremgår foran, utgangspunktet for arveavgiftens størrelse, og denne verdien er den yngre generasjons skattemessige kostpris. Reglene om verdsettelse av arveavgiftspliktige midler varierer mellom eiendeler som inngår i enkeltmannsforetak på den ene siden og aksjer, kommanditandeler mv. på den annen.

Hvis eiendelene i seniors enkeltmannsforetak overføres til den yngre generasjon, for eksempel en forretningseiendom, maskiner, inventar, bankinnskudd mv., er hovedregelen at salgsverdien legges til grunn. Avgjørende er dermed hva en kjøper på det åpne markedet må antas å ville betale. Hvis senior overfører både aktiva og passiva, for eksempel etter at kreditorene har gitt den yngre generasjon tillatelse til å overta ansvaret for forretningsgjelden, er det likeledes avgjørende hva

en kjøper på det åpne markedet må antas å ville betale for å overta de aktuelle aktiva og passiva. Verdsettelsen blir således nødvendigvis skjønnsmessig. Arveavgiftsmyndighetene har tradisjonelt foretatt forsiktige verdsettelse, slik at arveavgiftsgrunnlaget ofte har blitt lavere enn eiendelenes markedsverdi.

Verdien av arveavgiftspliktige midler

Aksjer mv.

Børsnoterte aksjer verdsettes til salgsverdien. Denne svarer i praksis til børskursen. Det gjelder derimot spesielle regler for verdsettelsen hvis aksjene ikke er børsnoterte.

For ikke-børsnoterte aksjer skal i alminnelighet "30 % av aksjenes forholdsmessige andel av aksjeselskapets samlede skattemessige formuesverdi" legges til grunn. Dette er i hovedsak den samme verdien som er grunnlaget for formuesbeskatningen av ikke-børsnoterte aksjer. Verdsettelsen vil i grove trekk foregå slik: Aksjeselskapets skattemessige netto formue beregnes først. Eiendelene verdsettes her som regel til omsetningsverdien, men skatte- og arveavgiftsmyndighetenes verdsettelse er som nevnt ofte lave. Fra eiendelenes verdi trekkes selskapets totale gjeld, og selskapets skattemessige netto formue fremkommer. Aksjenes arveavgiftsgrunnlag finnes ved å dividere 30 prosent av selskapets skattemessige nettoformue på antall aksjer. Det tas ikke hensyn til at noen aksjer for eksempel har stemmerett ("A-aksjer") og noen ikke har stemmerett ("B-aksjer").

Når verdsettelsen i forhold til arveavgiften fastsettes som nevnt, vil aksjenes verdi ofte bli vesentlig lavere enn omsetningsverdien ved et mulig salg på det åpne markedet. Denne lave verdien vil føre til en lav skattemessig kostpris, og dermed en mulig høy skattepliktig gevinst ved et eventuelt salg av aksjene. En avgiftspliktig gavemottaker eller arving kan derfor velge å sette aksjenes verdi til 100 prosent av selskapets skattemessige nettoformue dividert på antall aksjer. Dette vil gi en høyere arveavgift, med en lavere inntektsskatt ved et salg av aksjene. Denne muligheten til å fastsette et høyere arveavgiftsgrunnlag må særlig antas å bli benyttet av gavemottakere eller arvinger som vil selge aksjene kort tid etter at gaven eller arven er mottatt.

Verdsettelsesreglene for ikke-børsnoterte aksjer gjelder tilsvarende for andeler i andre selskaper, for eksempel andeler i ansvarlige selskaper og kommandittandeler.

Kap. 6: Sikring av den eldre generasjons personlige økonomi

Hvis generasjonsskiftet foretas før den eldre generasjonen går bort, vil senior og eventuelt ektefellen ofte sikre seg en tilfredsstillende personlig økonomi etter at bedriften er overført. Tiltak for å sikre sin økonomi kan være særlig viktig hvis verken senior eller ektefellen har formue utenfor familiebedriften som kan gi en tilstrekkelig avkastning. To virkemidler er i hvert fall aktuelle når den eldre generasjonen vil sikre sin økonomi etter generasjonsskiftet. Dette er en pensjon fra bedriften eller en pensjonsforsikring. Pensjon fra bedriften er særlig aktuell hvis senior ikke bare var eier, men også ansatt, for eksempel som daglig leder.

En pensjonsforsikring har den fordelen at størsteparten av utgiftene, premiene, blir fordelt over mange år. Dette reduserer likviditetsbelastningen betydelig. Premiene kommer på visse vilkår til fradrag skattemessig. Fradraget må bl.a. begrenses til 10 prosent av gjennomsnittsinntekten de siste tre årene. En annen fordel med en pensjonsforsikring er at senior og eventuelt ektefellen får et forsikringsselskap som sin debitor. Dette kan være vesentlig tryggere enn å få pensjonen utbetalt fra for eksempel bedriften. Drøftelser med et livsforsikringsselskap vil derfor ofte inngå som et ledd i forberedelsene av et generasjonsskifte.

Kap. 7: Utløsning av søsken

Hvis et eller flere, men ikke alle barna overtar som eiere av familiebedriften, oppstår spørsmålet om de øvrige barna skal utløses, og eventuelt hvordan utløsningen skal skje. Problemet oppstår særlig hvis bedriften overføres vederlagsfritt, eller til en lavere verdi enn markedsprisen. De øvrige barna krever ofte å bli stillet økonomisk likt med de av sine søsken som overtar bedriften.

Spørsmålet om at alle barna stilles verdimeslig likt, eller om barn som overtar bedriften skal motta en større del av foreldrenes formue enn de øvrige barna, er antagelig et av de vanskeligste problemene for mange eierfamilier ved et generasjonsskifte. Forfordelingen av noen kan svekke familiefreden. På den annen side kan en eventuell verdimeslig likhet blir finansiert ved å tappe bedriften for kapital. Flere

muligheter er aktuelle hvis søsken skal utløses, med sikte på å oppnå hel eller delvis verdimessig likhet. Noen skal nevnes her:

- a) De av barna som ikke overtar bedriften kan få penger eller andre eiendeler fra sine foreldre, for eksempel boligen, slik at verdimessig likhet mellom barna oppnås. Hvis det vesentligste av familiens formue er bundet i bedriften, kan det bli vanskelig å foreta utløsningen på denne måten.
- b) De av barna som ikke overtar en flertallsposisjon i familieselskapet kan få en mindretallsposisjon, eventuelt kombinert med penger i tillegg. Dette gir en oppsplitting av eiendomsretten, og familien risikerer samarbeidsproblemer mellom eierne. Hvis denne løsningen blir valgt, bør forholdet mellom de fremtidige eierne reguleres ved en avtale, for eksempel ved at mindretallet beskyttes ved ordninger som skal forhindre et urimelig lavt aksjeutbytte.
- c) Et av barna kan overta styringsretten, men dele overskuddet med sine søsken. I et aksjeselskap kan dette skje ved forskjellige aksjeklasser. Et av barna får for eksempel aksjer med stemmerett ("A-aksjer"). De øvrige kan få aksjer uten stemmerett (B-aksjer), men at aksjene stilles likt når det gjelder retten til utbytte.
- d) Familiebedriften kan deles. Senior er for eksempel eneaksjonær i familieselskapet, og har to barn. Bedriften kan splittes opp i et eiendomsselskap og et driftsselskap, og barna kan bli eneeiere av hvert sitt selskap. Dette er ikke uvanlig ved generasjonsskifter. En ulempe med denne delingen er at driftsselskapet kan bli leietaker hos eiendomsselskapet. Dette kan føre til samarbeidsproblemer mellom selskapenes eiere.
- e) Den som overtar bedriften kan forplikte seg personlig til å overføre visse pengebeløp til sine søsken, for eksempel et bestemt beløp som skal avdras over en viss tid.

Kap. 8: Finansiering av et generasjonsskifte

Et generasjonsskifte kan bli en betydelig økonomisk belastning når senior og eventuelt ektefellen skal ha vederlag for å gi fra

seg bedriften, arveavgift skal betales, og søsken skal utløses. Enkelte muligheter når det gjelder finansieringen av et generasjonsskifte skal nå nevnes. I tillegg kommer selvsagt tilbudene fra banker og andre kredittinstitusjoner.

- a) Arveavgiftsmyndighetene kan på visse vilkår innrømme en avdragsordning på inntil fire år når næringsvirksomhet, bl.a. aksjer, overføres til neste generasjon. Minste årlige innbetaling er 20 000 kroner. Den avgiftspliktige må stille sikkerhet, og det skal svares renter av ubetalt avgift.
- b) Livsforsikring på seniors liv er hyppig brukt, ved at et forsikringselskap skal utbetale et engangsbeløp når senior dør eller oppnår en viss alder. Dette kan gi kontanter til å betale arveavgift og til å utløse saken.
- c) Den som overtar som eier kan ta opp et lån i bedriften. Det er etter aksjeselskapsloven i alminnelighet forbudt å låne fra et aksjeselskap for å finansiere kjøp av aksjer i selskapet. Næringsdepartementet kan etter søknad dispensere fra forbudet. Finansiering av et generasjonsskifte er et låneformål som ofte fører til at en søknad innvilges.
- d) Aksjekapital kan på visse vilkår tilbakebetales til aksjonærene, og brukes til betaling av arveavgift mv. Etter en kapitalnedsettelse må selskapet ha en aksjekapital på minimum 50 000 kroner. Tilbakebetalingen er skattefri, så fremt det dreier seg om tidligere innbetalt aksjekapital.

Kap. 9: Valg av fremtidig selskapsform

Mange generasjonsskifter utløser debatt i eierfamilien om selskapsformen bør endres, for eksempel ved å omdanne fra personlig eie til et aksjeselskap. Skattemessige hensyn spilte tidligere en vesentlig rolle i slike overveielser. Etter skattereformen er imidlertid den skattemessige forskjellen mellom de forskjellige selskapsformene langt mindre enn før. Andre hensyn enn de skattemessige vil derfor i fremtiden antagelig få størst betydning i vurderingen av om selskapsformen skal endre. To slike hensyn skal her nevnes:

For det første står spørsmålet om eierne har en personlig økonomi til å påta seg ansvaret for bedriftens gjeld sentralt ved valget av selskapsform. Hvis bedriftens gjeld i fremtiden blir

betydelig, for eksempel som en følge av investeringer som den neste generasjon skal foreta, kan personlig ansvar for gjelden bli risikofylt, ved at boligen og andre personlige eiendeler kan bli tvangssolgt for å dekke forretningsgjelden. Virksomhet i aksjeselskaps form kan her være å foretrekke.

For det andre kan antallet eiere få betydning for valget av selskapsform. Hvis bedriften skal ha to eller flere eiere, står valget som oftest mellom å organisere virksomheten som et ansvarlig selskap eller som et aksjeselskap. I et ansvarlig selskap kreves i alminnelighet enstemmighet blant eierne for å kunne treffe en beslutning. Hvis det oppstår samarbeidsproblemer mellom eierne, skaper enstemmighetskravet en risiko for at selskapet ikke får truffet nødvendige avgjørelser. I aksjeselskapene treffes avgjørelser i alminnelighet ved flertallsvedtak. Et mindretall kan dermed normalt ikke hindre et vedtak. I selskaper med flere eiere kan derfor hensynet til en effektiv styring tilsi at virksomheten bør drives i aksjeselskaps form.

Kap. 10: Oppsummering

Som en oppsummering må det særlig fremheves at et fasitsvar for planlegging og gjennomføring av et generasjonsskifte ikke finnes. Åpenhet og samarbeid både i familien, og overfor eventuelle andre eiere, er ofte avgjørende for at et generasjonsskifte skal bidra til å styrke bedriftens livskraft, og samtidig bevare familiefreden.

Bruk rådgivere

Erfaring viser at enkelte eiere av familiebedrifter søker å løse alle problemene selv, uten bruk av eksterne rådgivere. Senior ønsker for eksempel ikke at utenforstående skal få innblikk i interne familieforhold. Problemene som må håndteres ved et generasjonsskifte kan være mange og store, og det er ofte umulig for en enkelt person – senior – å ha oversikt over alle spørsmålene som kan melde seg. En tilbakeholdenhet med å trekke inn rådgivere kan derfor i sterk grad vanskeliggjøre generasjonsskiftet. En dyktig rådgiver kan med sin erfaring komme med innspill og ideer som kan bli av stor verdi for å bidra til en vellykket generasjonsveksling.

Mulige rådgivere er bedriftens advokat og revisor, eventuelle styremedlemmer som ikke inngår i eierfamilien, samt eiere og ledere i andre bedrifter som har nyttige erfaringer. Enkelte banker og forsikringsselskaper kan gi råd, særlig når det gjelder finansiering av et generasjonsskifte. Det forekommer også at eierfamilien engasjerer en psykolog. En psykolog kan ha

kompetanse når det gjelder hvordan familien kan håndtere generasjonsskiftet for å unngå konflikter. For å få full nytte av den erfaring som de ulike rådgiverne kan ha, er det ofte hensiktsmessig å engasjere dem allerede når planleggingen er i startfasen.

Kortsiktig eller langsiktig perspektiv?

Når eierfamilien skal planlegge generasjonsskiftet, blir den ofte stillet overfor spørsmålet om familien ønsker å forbli eiere i lang tid fremover, eller om familien har et mer kortsiktig perspektiv på sin posisjon som eiere av bedriften.

Hvis eierfamilien har et langsiktig perspektiv på sitt engasjement i bedriften, kan jordbrukets mønster for generasjonsskiftene være et utgangspunkt når planleggingen skal foretas. Familien må i såfall ofte søke å unngå at bedriften splittes opp, på samme måte som jordbruket i århundreder har hatt som tradisjon å unngå oppsplitting av jorden ved generasjonsskifte. Dernest må overtakessummen ofte settes lavt, for å unngå at bedriften tappes for kapital. Dette vil som regel medføre at det eller de av barna som overtar familiebedriften får en større andel av foreldrenes formue enn de andre barna. I noen tilfelle vil en slik løsning medføre at det legges større vekt på hensynet til bedriftens levedyktighet enn på ønsket om å bevare familiefreden.

Hvis eierfamilien derimot har et mer kortsiktig perspektiv på sin posisjon som eiere av bedriften, kan det kanskje være grunn til å legge sterkere vekt på å bevare familiefreden, for eksempel ved at foreldrenes formue deles likt mellom barna.